

УДК 37.013.43

Олександр Шпак, доктор педагогічних наук, професор

Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

Світлана Булавенко, вчитель-методист гімназії №3 м. Ніжин

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У даній статті йдеться про проблеми формування економічної культури у студентів вищих навчальних закладів. Автори пропонують до розгляду змістові-модулі складові економічної культури та категорійну матрицю економічної культури.

Ключові слова: економічна культура, економічне виховання, соціально-педагогічні умови.

Літ. 7.

Обґрунтування проблеми. Найголовнішим завданням суспільства є виховання особистості, для якої найвищим ідеалом є єдність особистих та національно-державних інтересів. Виховання, освіта, формування культури поколінь – завдання і обов'язок вищих навчальних закладів. Але сьогодні проблеми культури, культурної технології, культурного забезпечення соціального розвитку, ставши першорядними у вирішенні багатьох завдань, залишаються поки що маловивченими на рівні прикладного знання, тоді як виховання і освіта – важлива частина культури, а сама культура – її головна передумова. Суперечності і деформації їх взаємодії ще й до тепер зумовлюють складність сфери культури з-під дії “залишкового” принципу соціальної політики. Саме тому освіта і сьогодні несе в собі сліди дефіциту культури, який можна ліквідувати тільки в умовах послідовного і цілеспрямованого розвитку оновленої культури в цілому.

Ставлення суспільства до культури і уявлення про неї в свідомості людей завжди конкретні. Довгий час було поширено уявлення про культуру як сукупність знеособлених цінностей: результатів праці, наукової і художньої творчості. Це уявлення супроводжувало процеси відчуження особи від культури і сприяло знеособленню культурної політики. Але культура – це творчий потенціал людей, і їх духовне багатство, і моральність. Це також і якість ставлення до людей, їх праці, природи, соціальних інститутів, тобто якість, виражена в технології культури, в особистісній культурі.

Незалежно від професійної спрямованості сьогодні кожному фахівцю потрібні знання нових соціально-економічних законів, розвинені якості економічного мислення, переосмислення системи цінностей. До того ж, в нових умовах господарювання в Україні народжуються нові

принципи налагодження корпоративних стосунків, нормативи комунікативної культури, закони споживання товарів та послуг, принципово нові умови інвестиційної діяльності [1]. Дослідження проблеми ціннісного підходу щодо формування особистості досліджували І. Бех, Р. Лозовська, В. Мадзігон, Н. Ничкало, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Сметанський, В. Слободан, Т. Сущенко, О. Сухомлинська, В. Ужик та інші. Скажімо М. Сметанський глибинно висвітлює проблему взаємовідносин учень – вчитель – учень, роль в них етично-моральних основ, предметну підготовку учня до навчання у ВНЗ. І. Бех в психологічних деталях розкриває особистісно зорієнтоване виховання, а Т. Сущенко – педагогічні основи виховання в школярів економічної культури.

Ми поставили за мету виявити проблеми, які існують при формуванні економічної культури студентів вищих навчальних закладів та проаналізувати її особливості на рівні особистості, колективу, етносу та соціуму.

Виклад основного матеріалу. Поняття загальної та економічної культури мають спільні риси, такі як: соціальні якості, що мають формуватися в особистості (справедливість, чесність, корпоративність, порядність) та інституціональні якості (критичність і продуктивність мислення, прагнення до набуття нових знань і вмінь, дбайливе ставлення до навколишнього середовища тощо). Певна річ, що економічна культура суттєво відрізняється від поняття культури у її широкому значенні. Проте економічна культура охоплює цінності, норми, потреби, які необхідні для подальшого розвитку економіки; накопичує еталони економічної поведінки, економічної активності (наприклад, зберігає традиції майстрів-умільців, традиції економічної взаємодопомоги у колективі тощо);

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

транслює з минулого в сучасність соціальні цінності і норми, що лежать в основі організації праці, інвестування коштів, споживання, розподільчих, фінансових та інших соціально-економічних дій і відношень; оновлює цінності і норми, які регулюють розвиток соціально-економічної сфери, як скарбниця, нормативних уявлень, зразків поведінки [4].

Формування культури особистості в системі освіти опосередковується всією соціокультурною ситуацією, що динамічно змінюється, в суспільстві; вона може сприяти або, навпаки, перешкоджати формуванню соціально-адаптованої особистості. Сьогодні вузи, створюючи культурний потенціал особистості, покликані визначати спосіб її життєдіяльності і соціального буття, суб'єктивний зміст її продуктивної діяльності. Залежність рівня сформованості і особливостей культури особистості можуть мінятися у часі, в конкретних видах і сферах соціального життя. На кожному етапі соціального розвитку культивування всіх властивостей суспільної людини, у тому числі і формування її культури, є передумовою продуктивного функціонування суспільства. Успіх перебудови соціально-економічної системи залежить перш за все від людини і її культурного потенціалу, від ступеня сформованості соціально значущих, творчих якостей особистості, від їх практичної реалізації у всіх сферах управління, виробництва, науки, мистецтва.

“Підвищити культурний потенціал, олюднити педагогічне спілкування, орієнтувати виховну роботу на інтереси особистості – ці принципи нового педагогічного мислення є альтернативою тим деформаціям, – підкреслюється в Національній доктрині розвитку освіти, які мали місце. Розв'язання завдань гуманізації виховання припускає збільшення культуроємкості виховання і освіти як моменту зростання культуроємкості всіх соціальних процесів, що відбуваються в ході перебудови” [5].

Слід підкреслити, що проблеми педагогіки опинилися сьогодні на перетині багатьох загальнонаукових, соціально-філософських, соціокультурних і етично-естетичних процесів, тому що в їх основі лежить гостра потреба в посиленні творчого характеру всього суспільного життя.

На участь особистості у господарському житті суспільства впливають об'єктивні та суб'єктивні фактори. Об'єктивні фактори називаються інституціональними, а суб'єктивні – особистісними. Між цими двома факторами існує певний взаємозв'язок: культурні особливості економічних

відносин у суспільстві формують культурні риси громадян, які впливають на інституціональну культуру [6].

До об'єктивних факторів, що впливають на участь особистості у господарському житті суспільства відносимо: норми економічної культури в суспільних відносинах, які впливають на особистісну форму економічної культури, що вкорінилася у свідомості людей. Суб'єктивними факторами, які впливають на формування економічної культури особистості можна вважати світогляд, рівень сформованості економічного мислення, глибина і якість узагальнених економічних знань, розвиток особистої етики тощо. Тобто, інституціональний аспект економічної культури характеризують ті цінності і соціальні норми, що об'єктивно функціонують у рамках економіки, але корені яких перебувають у суспільних відносинах. Інституціональний аспект економічної культури – це цінності і норми, що характеризують не людей, а економіку як міжособистісну структуру, як сукупність соціально-економічних інститутів [2].

Як відомо, найважливішими соціальними інститутами, що насичують економіку цінностями і нормами є освіта і наука. Освіта формує уявлення про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин, здійснює цілеспрямоване, систематичне формування в майбутніх суб'єктів господарської діяльності економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи, підготовки їх до високопрофесійної праці, умілого, дбайливого ставлення до природи, вироблення звички практично використовувати економічні знання в реальному житті.

Віддзеркаленням соціальних проблем формування культури особистості являється комплекс наукових проблем, пов'язаних з аналізом структури і змісту особистісної культури, описом її морфології і типології, її функцій, особливостей і механізму становлення і розвитку.

Кожне суспільство виробило свою методологію формування культури як всього народу, так і кожної особистості зокрема. Культурна діяльність (у вузькому значенні терміну) є цілеспрямованою діяльністю з оволодіння і споживання, обміну і створення культурних цінностей, норм, технологій, способів поведінки, з розвитку потреб і інтересів у сфері вільного часу. Вона є практичною підготовкою до виконання у майбутньому кожною особистістю її культурних функцій в трудовому колективі, в сім'ї, в громадських організаціях і неформальних групах. При цьому, включення студентів в реальний економічний, господарський процес поглиблює їх економічну культуру,

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

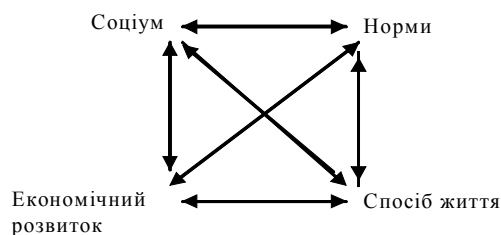
розширює діапазон економічних інтересів, формує конструктивно-критичні властивості економічного мислення, гострого аналізу явищ, що відбуваються, і економічних процесів.

Культура особистості визначається комплексом умов, факторів і якостей. У сукупності соціально-економічних якостей особистості можна виділити шість систем: 1) систему переконань, яка сприяє формуванню світогляду, інтересів, життєвих принципів і ціннісних орієнтацій, 2) систему індивідуальних норм поведінки, на якій ґрунтуються форми саморегуляції, 3) систему соціальних почуттів, яка впливає на емоційний зміст культури і реалізується через емоційну активність, 4) систему соціальних зразків через різні засоби комунікації, 5) систему умінь і здібностей, яка визначає норми і принципи практичної діяльності, рівень соціальних потреб і прагнень, 6) систему знань та інтересів особистості, яка сприяє становленню професійного кругозору, інтелектуальній і пізнавальній активності [3]. Проте, на нашу думку, для формування економічної культури все ж пріоритетними залишаються загальнокультурні фактори і якості, що виражаються у зв'язках: людина – людина та людина – навколишнє середовище.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури, власних досліджень і досвіду ми побудували змістові матриці економічної культури на рівні суспільства, національності, колективу та особливості. Наріжним каменем змістової матриці сформованості економічної культури на рівні суспільства є сформований соціум, з якого впливають і норми поведінки, як окремих людей, так і суспільства в цілому, законодавчі норми, моральні норми, робота економічних механізмів тощо. У сукупності всі норми певного соціуму лежать в основі життєвого укладу. Тобто, спосіб життя людей буде залежати від нормативних чинників, економічного розвитку суспільства, соціуму, що ми і бачимо при аналізі способу життя у різних економічних системах. І звичайно, від сформованого соціуму, норм та способу життя буде залежати рівень економічного розвитку суспільства. А рівень життя людей певного суспільства впливає на формування соціуму – круг замкнувся. Отже, всі складові матриці економічної культури суспільства взаємозв'язані.

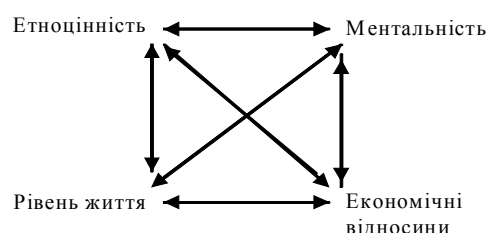
Основою змістової матриці економічної культури окремих етносів (чи народів) є етноцінності, які у свою чергу впливають на формування ментальності цілого народу (про це говорилось вище). Звичайно на основі

Змістова матриця суспільної економічної культури

ментальності, національної свідомості та, що не менш важливо, рівня життя устанавлюються економічні відносини між членами певного угруповання. Та саме в першу чергу від економічних відносин буде залежати рівень життя людей, хоча не можна забувати і про етноцінності та ментальність.

Змістова матриця національної економічної культури

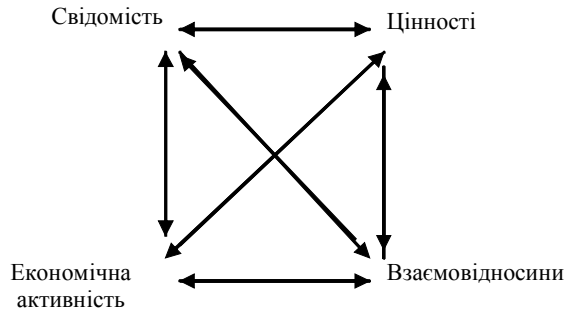

Перейдемо до розгляду наступної схеми формування економічної культури на рівні колективу. В основу даної матриці ми поклали колективну свідомість, яка і зумовлює ціннісні орієнтири групи людей. Залежно від рівня свідомості, переважаючих цінностей та активності членів колективу будуть формуватися взаємні відносини між людьми. Економічна активність всієї групи повністю буде залежати від свідомості колективу, сформованих цінностей та взаємовідносин між членами групи. Якщо проаналізувати цю схему на рівні групи вузу, то ми отримаємо такий результат. У групі зазвичай є лідер, який впливає (зазвичай неформальний лідер) на свідомість групи стосовно поведінки, навчання, відпочинку тощо. На основі сформованої у групі свідомості, чи то позитивної, чи то негативної у студентів формуються переважаючі цінності життя. Якщо лідер позитивно впливає на свідомість, то цінності будуть більш зрілими, матимуть позитивне налаштування на процес навчально-виховної роботи. Якщо ж у групі формується низька свідомість, то наслідком буде цинічне ставлення до перебування у вузі. Взаємовідносини у таких групах будуть протилежними. Якщо на першому курсі складеться творча, робоча атмосфера, на

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

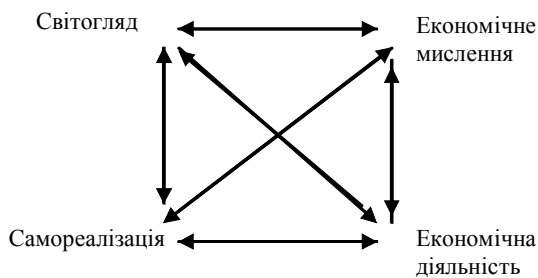
другому – взаємовідносини будуть будуватися на основі авторитетів. Від взаємовідносин буде залежати активність студентів стосовно навчально-виховної діяльності: активна творча діяльність чи пасивне споглядання і бездіяльність.

Змістова матриця колективної економічної культури

Остання схема розкриває сутність формування економічної культури на особистісному рівні. На формування світогляду студента впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. Проте, в основі економічного мислення особистості лежить сформований світогляд. Залежно від рівня (здатності) економічного мислення студент здійснює чи здійснюватиме в майбутньому свою економічну діяльність у суспільстві. Та всі попередні складові матриці зумовлюють самореалізацію індивіда (повну чи часткову).

Змістова матриця особистісної економічної культури

Проаналізовані четвертинні схеми багатовимірної структурно-функціональної будови економічної культури мають під собою не лише концептуальне, а й онтологічне і суто феноменологічне підґрунтя. Вони відображають емпіричну, повсякденну плинність життєвого процесу диференційовано та ієрархічно. Тому наступним кроком даного дослідження було створення нами категорійної матриці економічної культури, яка б виконувала необхідні теоретико-методологічні функції. В результаті вивчення горизонтальних і вертикальних зв'язків структурних зв'язків аналізованого феномену за допомогою низки

філософських категорій (загальне, особливе, одиначне, конкретне й універсальне) ми створили категорійну модель економічної культури. Вона, на нашу думку, має кілька переваг.

По-перше, створена матриця характеризується фундаментальністю теоретичного пізнання того, що являє собою економічну культуру як суспільний феномен.

По-друге, сутність економічної культури обґрунтовується за допомогою національних універсалій, які у взаємодії і щепленні задають цілісний узагальнений образ людського світу, зосереджують історично накопичений етносом соціально-економічний досвід, є своєрідними глибинами програми життєактивності різних спільнот.

По-третє пропонується матриця розкриває логіку становлення індивідуальної і колективної економічної культури, а також соціо-економічної діяльності, яка конкретизується у змістовій наступності категорій універсалій двох векторів (“соціум – етноцінність – свідомість – світогляд” та “соціум – норми – спосіб життя – розвиток”), що виявляють основний закон генезису економічної культури як вершинний шлях культуроформування: ідея – думка – відчуття – реалізація – наслідок з одного боку та генна пам'ять – досвід – якості – потреби – наслідок з іншого.

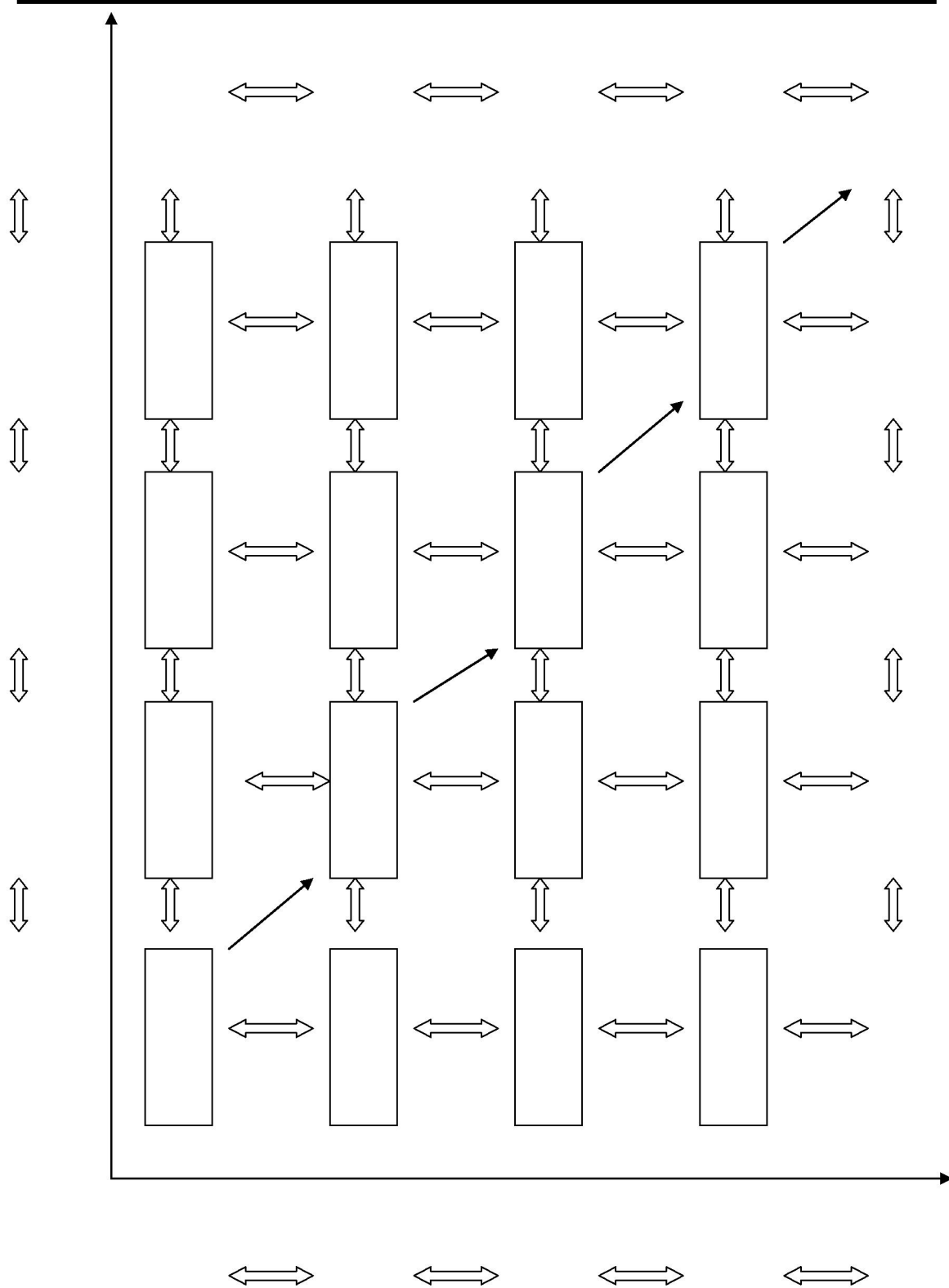
По-четверте, здобута категорійна модель економічної культури відображає загальні та основні національні вартості економічного виховання.

По-п'яте, дана модель може бути використана при формуванні економічної культури викладачами у студентів, для розуміння процесів, що відбуваються на всіх рівнях. А також для практичного використання при розробці різноманітних стратегій навчально-виховного процесу.

Для створення ескізу теорії формування економічної культури студентів особливе значення має використаний метод категоріального синтезу, сутність якого полягає у: початковому виокремленні найуніверсальніших категорій, які у різних аспектах і ракурсах характеризують формування економічної культури; побудові категоріальної матриці як основоположного підґрунтя новостворюваної теорії; проведення синтезу змістових трактувань та інтерпретацій відповідних категорій, їх блоків, систем, що у взаємодоповненні вибудовують своєрідну споруду – теоретичні засади формування економічного мислення.

Висновок. Формування економічної культури

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

ДОСВІД МІЖНАРОДНИХ МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ОСВІТІ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

студентів у навчально-виховному процесі вимагає, на наш погляд, ряд вимог. Серед них: пізнання і засвоєння майбутніми вчителями в навчальній діяльності системи загальнолюдських цінностей; відчуття кожною особистістю себе членом суспільства; неприпустимості використання в педагогічному процесі засобів, здатних принизити особистість; створення для студентів необхідних умов для всебічного прояву своєї індивідуальності; гуманізація основ педагогічного процесу; формування чіткої мотивації щодо оволодіння системою економічних знань, економічним мисленням, моральними якостями, суспільно-економічними цінностями, на яких ґрунтується розвиток економічної культури студентів. Саме співробітництво викладача і студента в процесі вирішення творчих економічних завдань передбачає об'єднання їхніх інтересів і зусиль, при цьому студент має відчувати себе не об'єктом педагогічних впливів, а самостійною і вільно діючою особистістю.

1. Дзундза А.І. Аналіз теоретичних та методологічних засад формування соціоекономічної культури студентів ВНЗ України // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки / зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя. – 2003. – Вип. 27. – С. 420.

2. Заславская Т.И., Рывкина Р.В. Социология экономической жизни. – Новосибирск, 1991. – С. 256.

3. Крылова Н.Б. Культурология образования: Учеб. пособие для вузов. – М.: Новая школа, 2000. – С. 212.

4. Пономарев Л.И. Экономическая культура (сущность, направления развития). – М.: Мысль, 1987. – 286 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти. – К., 2002. – 2.

6. Падалка О.С., Нісімчук А.М., Смолюк І.О., Шпак О.Г. Педагогічні технології. – К.: Українська енциклопедія, 1995. – С. 254.

7. Хейне П. Экономический образ мышления. – М.: Новости, 1991. – 757 с.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2011

УДК 378.1 (477)

Віталій Гоцул, директор Первомайської філії

Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки

Ігор Добрянський, доктор педагогічних наук,

*професор Кіровоградської льотної академії
Національного авіаційного університету,
заслужений працівник освіти України*

Мирoslava Зимомря, аспірант

*Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ДОСВІД МІЖНАРОДНИХ МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ОСВІТІ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті на основі вітчизняних і закордонних джерел, проаналізовано міжнародний досвід проведення моніторингових досліджень якості освіти та показано їх значення для підвищення ефективності навчального процесу у вищій школі.

Ключові слова: моніторингові дослідження, засоби вимірювання навчальних досягнень, PISA, TIMSS, PIRLS.

Літ. 14.

Актуальність дослідження. Сучасний освітній менеджмент ґрунтується на запровадженні діагностичних методів і технологій збирання й опрацювання отриманої інформації, протиставляючи їх декларативності та суб'єктивності інтерпретації одержаних даних. Тому для прийняття ефективних і своєчасних управлінських рішень, що відповідають реальному станові функціонування й прогнозування розвитку об'єкта управління – учня, студента, навчального закладу чи системи освіти в цілому, необхідна

об'єктивна та достовірна інформація про різні аспекти їхньої діяльності. Це потребує постійного їх обстеження, налагодження системи моніторингу освіти, головною метою якої є збирання, оцінювання й аналіз її якісних показників на всіх рівнях функціонування, поширення та доступ до цієї інформації громадськості, користувачів освітніх послуг, посилення управлінських дій щодо якісних показників в освіті.

За результатами моніторингу якості освіти органи управління отримують інформацію про